

Kornai János

(1928–2021)

126

Egyike a huszadik század vezető közgazdászainak, aki egyidejűleg politikatudós, szociológus és történész, életműve több tudományágat átfog – ekképp méltatta Kornai Jánost, a Harvard és a Budapesti Corvinus Egyetem nyugalmazott professzorát, a magyar és további nyolc tudományos akadémia rendes vagy tiszteletbeli tagját néhány hónapja Mehrdad Vahabi. A párizsi Sorbonne professzora a *Public Choice*-ban különszámot szentelt a magyar tudósnak, a rangos folyóirat tanulmányait járványügyi okokból online üzemmódban ismertették a szerzők. Kornai a képernyő előtt végigülte a többórás konferenciát, hallotta is, nem is a nézeteit méltató vagy éppen velük vitatkozó tudóstársakat, megannyi tanítványát és barátját, végül tett néhány fáradt megjegyzést a gondolkodók felelősségéről. „Vajon Marx felelőssé tehető-e a brutális szovjet elnyomásért? Szerintem igen, Amartya Sen szerint nem, és ebben most sem fogunk egyetérteni. Mindannyian, akik életünk egy szakaszát a kommunizmusban töltöttük, éreztük a szovjet rendszer brutalitását. A másik példám Kína, amely most meg akarja hódítani a világot. Személyes felelősségem, hogy ezt magam is segítettem.”

Ezzel a néhány mondattal a *Mozgó Világ* is képbe került. Nálunk publikálta ugyanis 2008-ban a *Marx egy kelet-európai értelmiségi szemével* című tanulmányát, amelyben összefoglalta a német filozófus életművének maradandó elemeit, ám végső

következtetése az volt: „a kivételesen ragyogó politikai elemzőt” intellektuális felelősség terheli azokért a borzalmakért, amelyeket később a nevében elkövettek, mert az ő eszméit követve iktatták ki a magántulajdont és a piacot, számolták fel a parlamenti demokráciát és hozták létre a proletariátus diktatúráját. Mindemellett sajátos stílusban karikírozta Marx emberi nagyságát: bizonyára elborzadt volna, ha látja, mi folyik a Cseka kínzókamráiban és a szibériai büntetőtáborokban, sőt ott lett volna 1956-ban a forradalmárok között. Amartya Sen azonban nem győzte meg. A Nobel-díjas tudós *Marx Kornai után* című esszéjében egyetértett azzal, hogy Marx nem ismerte fel a parlamenti demokrácia és az emberi jogok jelentőségét, de szerinte nem tehet azokról a szörnyűségekről, amelyeket a nevében elkövettek. Ami pedig Kornai személyes tanácsainak és könyveinek a kínai reformokra gyakorolt hatását illeti, arról szintén a *Mozgó* közölte a legteljesebb összegzést 2010 szeptemberében. Az idő tájt még volt remény arra, hogy a piaci reformok előbb-utóbb fellazítják a merev, centralizált kommunista hatalmat – Kornai egyik harvardi tanítványa a pluralizmus élharcosa, ma a londoni Imperial College professzora –, ami később illúzióknak bizonyult. Ezért dilemmázott Kornai 2019 nyarán a *The Financial Times* hasábjain, nem jártak-e úgy a kínai kommunistákat segítő tudósok, mint Frankenstein doktor: szörnyet teremtettek. „Ha

meghirdetek egy gondolatot, amely társadalmi cselekvésre készítet, akkor nemcsak a cselekmény közvetlen megvalósítói, hanem én is felelős vagyok azért, ami történik, és felelős vagyok e történések következményeiért. Minél nagyobb hatású a szavam, annál nagyobb a felelősségem” – fogalmazta meg ars poeticáját Marxról írt esszéjében.

Kedvelte a *Mozgót*, az elmúlt évtizedekben több esszét adott szerkesztőségünknek. Köztük az utolsót 2020 januárjában, amelyben a high-tech korszak bonyodalmairól és veszélyeiről vetett fel néhány szomorkás megjegyzést. A vonzalom kölcsönös, életművét megkülönböztetett tisztelettel követtük. Az utóbbi években a *Mozgó Világ*, a HVG, a Magyar Narancs, az Élet és Irodalom, a tanítványok, barátok szeretete és persze a nemzetközi tudományos élet figyelme kárpótolta azért a mellőzöttségért, amelyet saját hazájában elszenvedett. A legnagyobb hatású kortárs magyar gondolkodóról a 2010 óta regnáló hatalom tudomást sem vett. Igaz, Kornai elsőként összegezte uralkodásuk jellegzetes vonásait. „A demokrácia több fontos alapintézményét szétrombolták; Magyarország autokrácia lett. Az a veszély fenyeget bennünket, hogy a magyarországi politikai rezsím hasonlónak válik Putyin uralmához. A változások irányzata egyértelmű: rövid idő alatt olyan mélyreható változások történtek, amelyek irreverzibilisek (vagy legyünk optimisták: majdnem irreverzibilisek), és garantálják (vagy legyünk optimisták: szinte garantálják) a hatalomra került csoport tartós uralmát” – írta 2011 januárjában az azóta megszüntetett *Népszabadság* hasábjain.

Márpedig Kornai nem dobálózott az éfféle minősítésekkel, azt sem tűrte, ha a környezete nyeglén ezt teszi. Ha néhány évtizede valaki például kifakadt, hogy a szovjet gazdaság már rég nem működik, rászólt: ilyet nem lehet mondani, hisz jár a metró, nem halnak éhen az emberek, nem a minősítés a dolgunk, hanem éppen az, hogy leírjuk, miképp működik. Ennek a gondolkodásmódnak a csúcsteljesítménye *A hiány*, a globális tudományos best-seller. Legfontosabb könyvei kivétel nélkül hozzáférhetőek valamelyik világnyelven, nevére a Google Scholar 2021. október 29-én 0,03 másodperc alatt 32 806 találatot hozott elő. A kormány.hu keresője pedig nullát. Az elmúlt évtizedben is teljes tudományos arzenálját bevetve vizsgálta az autokrácia, a politikatörténet eme újkori torzszüleménye törvényszerűségeit. Épp úgy, mint egykor a szocialista rendszerét, az átmeneti évekét, a rendszerváltás sikereit és kudarcait, a tervgazdaság és a piacgazdaság, a demokrácia és a diktatúra ellentétes vonásait. Könyvtárnyi életművének bármelyik kötetébe, tanulmányába, esszéjébe érdemes beleolvasni, és nemcsak azért, mert kirajzolódik belőle az adott korszak, hanem mert kutatói módszere a ma dilemmáira is bevethető.

Kilencvenedik születésnapját a Corvinus többnapos konferenciával, éves ünneppsorozattal tisztelte meg, amelyen tucatnyi világklasszis professzor tartott előadást. „Tekintélyromboló közgazdász” – méltatta idén januárban, 93. születésnapja alkalmából a Cambridge Journal of Economics. A tekintélyek pedig köztudottan nem szeretik, ha rombolják őket. Kornai hatvanöt

esztendőit átfogó tudományos pályáján kivételes szakasznak számított, amikor a hazájában nem érte valamiféle hatalmi retorzió: cenzúrázták vagy öncenzúrára kényszerült, megbélyegezték vagy elhallgatták, egyre megy. Egy ideig ambicionálta, hogy bekapcsolódjon a nyugati

tudományos mainstreambe, de önérzetesen abból is kivonta magát. Ez a szellemi függetlenség tette őt szabaddá. Ezért (is) érdemelte ki világszerte tudóstársai és olvasói csodálatát.

Farkas Zoltán

128

Orr Máté: Díszmenet